Intervjui,Iz zajednice|24/12/2021

Borivoj Dovniković: Pripadam manjini koju jedni trpe, drugi mrze, a u biti sam član ljudske zajednice

Piše: Đorđe Matić

Neobično živog i agilnog uma, fantastičnog pamćenja i u visokoj dobi, a velikog iskustva, Bordo je živa historija i jedan od posljednih pripadnika generacije koja je prošla golem i neponovljiv komad jedne nevjerojatne epohe. Razgovarati s Bordom je zato privilegija u mnogo pogleda, i kad komentira svoj rad, kad podvlači crtu pod svojim opusom, ali i kad se govori o prošlosti, općoj, našega naroda – sve je prožeto umjetnikovom biografijom, vlastitim stavovima i ličnim pečatom

Foto: Jovica Drobnjak

Borivoj Dovniković – čuveni Bordo, jedan je od najpoznatijih, a svakako najdugovječnijih (rođen 1930.) naših vizualnih umjetnika. Ilustrator, karikaturist, stripaš, redatelj i, naravno, animator, trajno ostaje vezan za „zlatnu generaciju" čuvene i svjetski glasovite Zagrebačke škole crtanog filma u kojoj se isticao kao jedno od vodećih imena. Najveće uspjehe ostvario je u danas legendarnoj postavi crtača i animatora čiji je najpoznatiji član bio i jedini naš oskarovac – **Dušan Vukotić**. Radi se o neponovljivoj generaciji (ili generacijama), vizualnim umjetnicima koji su svojim originalnim, a međusobno različitim stilom i izrazom promijenili i inovirali kako zagrebačku, tako i hrvatsku i jugoslavensku, ali i evropsku i svjetsku animaciju. Pored tridesetak filmova na kojima je Bordo radio kao animator, režiser ili scenarist, nakon serije domaćih, ali i inozemnih nagrada za filmove, te dvije međunarodne nagrade za životno djelo, nacrtao je i bezbroj novinskih karikatura, a do dana današnjeg crta za tjednik „Novosti".

No, to su sve podaci koji se mogu pronaći i drugdje. Bordo nam je ovdje značajan zbog nečega drugoga, upravo suštinskoga: budući tako dugovječan, a i dalje aktivan, on je jedan od posljednjih živih svjedoka znatnoga dijela našega, hobsbaumovski rečeno, „kratkoga dvadesetog vijeka", onako kako se taj neusporedivi vijek odvijao u južnoslavenskom prostoru. Bordo je svjedok političkih uređenja i promjena toga južnoslavenskog stoljeća, ali svjedok i jedan od sustvaratelja suvremene kulture našega prostora, naročito iz perioda kad su zajednička država i njena umjetnost i kultura bile u zenitu svoje kreativne i svake druge napetosti i napona. U isto vrijeme, kao kombinacija individualca i umjetnika što jednako osjeća i nosi u sebi i svjesno, deklarativno pripadništvo našemu narodu, on je važan sugovornik i u tom smislu. Čovjek koji je iz prve ruke

Najnovije

Boško Buha – najčuveniji partizanski bombaš

Duško Popov – dvostruki agent po kojem je kreiran James Bond

Nikola Krestić – prvi Srbin predsjednik Hrvatskog sabora

Đorđe Matić: Krleža je prevelik za ovakvu kulturu

Kata Pejnović – nesalomivi borac za emancipaciju žena, radnika i seljaka prošao, kako lične, tako i opće mijene ovdašnje historije, onako kako su se one prelamale preko srpskog naroda u Hrvatskoj, kao etnije i kao pojedinaca.

Neobično živog i agilnog uma, fantastičnog pamćenja i u visokoj dobi, a velikog iskustva, Bordo je živa historija i jedan od posljednjih pripadnika generacije koja je prošla – povijesno, politički, umjetnički i kulturno gledano – golem i neponovljiv komad jedne nevjerojatne epohe. Razgovarati s Bordom je zato privilegija u mnogo pogleda, i kad komentira svoj rad, kad podvlači crtu pod svojim opusom, ali i kad se govori o prošlosti, općoj, našega naroda – sve je prožeto umjetnikovom biografijom, vlastitim stavovima i ličnim pečatom. No, posebno uzbuđenje, između ostaloga, jest što u svakom njegovom odgovoru kao da se otvaraju sve dublje u prošlost jedna vrata za drugim, pa sugovornik osjeća da ima rijetku, najrjeđu priliku da u vremenu nepamćenja, zaborava, falsifikata i neautentičnosti, direktno osjeti dah jedne sačuvane lične i opće historije, i da čuje nepromijenjena, ideologijom nedeformirana, istinska svjedočanstva o nekoliko epoha.

Već počevši od prvih sjećanja, na rodni grad, koji Bordo nosi i danas u tonu i timbru i svoga pisanja i govora, svoga naglaska i vokabulara, u humoru i lakom, opuštenom pripovijedanju.

Kako pamtite Osijek u kojem ste rođeni? Koji su prvi dojmovi i prva sjećanja?

Naravno, mutno se sjećam prvih godina djetinjstva, na primjer 1936. godine kad mi je u februaru umrla mati, borbe za njen spas od TBC-a narodnim lijekovima, ispraćaj s rođacima i prijateljima, prelazak djedu i baki u Čepin, jer se otac, gradski redar, nije mogao sam brinuti za mene. Tu sam iduće godine pošao i u osnovnu školu, plavokosi gradski dječačić među seoskom djecom. U kući je živjela i najmlađa tetka od sedam tetaka, Cvijeta, i ona mi je ostala u najljepšim uspomenama. Sjećam se kako me je učila da vežem pertle na cipelama, i kako da računam vrijeme na satu. Ona me je odvela i na prvi školski dan i predala me novim kolegama s kojima sam ostao prijatelj do poznih godina.

Najljepši dojmovi ostali su od veoma duge bašče iza avlije, koja je bila podijeljena na gumno, parcele s povrćem, zatim šljivik, mali vinograd s voćkama i na kraju njive s kukuruzom. Najdraže mi je godinama poslije bilo, ležeći na travi pod šljivama, čitati knjige. U jednom trenutku iz dalekog dvorišta javio bi se glas tetke ili bake: „Boro, ručak!...“

Foto: Jovica Drobnjak

Pošto se sjećamo u slikama, tu je dakako direktna veza odmah na poziv i profesiju

kojom ćete se baviti, od čega ćete napraviti i karijeru, vjerojatno najdulju od svih vizualnih umjetnika ovdje. Ima li neka slika za koju možete sa sigurnošću reći da je imala utjecaja na kasniji rad, ili čak na sam izbor profesije, ako se o izboru može govoriti? Bilo slika iz života ili posredovana, iz časopisa, stripova koje ste čitali kao dijete.

Ne sjećam se kad se to desilo, ali mi je otac pričao da mi je olovka bila u rukama od četvrte godine! I odonda je bilo jasno da sam rođen s genima crtača, da ne kažem slikara. Prema tome, izbora profesije u životu, kao kod većine ljudi, nije bilo. Kažu da je kod ukućana vladao običaj da se svaki čist papir koji se nađe u kući namjenjuje meni, dok mi otac nije počeo kupovati školske teke s bijelim listovima, od kojih se jedna do danas sačuvala u oskudnoj porodičnoj arhivi.

Naravno, prve novine koje su se našle u mojim rukama – bio je s t r i p l i s t, *Mika miš* ili *Mikijevo carstvo*. Jer bile su to tridesete godine, doba stripa, koje je zavladalo svijetom, ne samo Jugoslavijom. Paralelno sa stripom crtani filmovi, s oživljenim junacima iz stripa, bili su logični produžetak štampanih junaka, koji su oživljeni u animaciji oduševljavali gledaoce, a posebno nas mlade, u predigrama igranih filmova u kinematografima. Trebate znati da su tada, sve do kraja 1939. godine, jedino crtani filmovi bili u koloru, a prvi igrani film u bojama bio je američki *Čarobnjak iz Oza*. Poslije toga u kino-programima obavezno je uz takav igrani film pisalo da je film u koloru. Ne treba ni da naglašavam da je sve to nagovještavalo da ću biti crtač stripova, a možda i autor crtanih filmova. 1949. godine, nakon mature, prešao sam u Zagreb i uz studije na Akademiji likovnih umjetnosti, istovremeno postao sam profesionalni karikaturist u *Kerempuhu*, a već iduće godine pridružio se avanturi pokretanja crtanog filma u zemlji.

Govorili ste o stripovima koje ste čitali još tridesetih godina. Kao da su bili važniji od filmova za vas i vašu generaciju, ona inicijalna kapisla.

Hej, Đorđe, odlasci u kino bili su tada za nas djecu usputna i rijetka zabava, a ne ozbiljan kulturni fenomen. Karte su bile skupe, a film za mog oca nije bila ozbiljna djelatnost – tvrdio je da filmovima varaju ljude, što je u stvari istina, jer je film zbirka izmišljenih slika montiranih u izmišljenu priču. Kasnije je prateći moju karijeru promijenio svoje mišljenje…

Strip nije postao samo velika ljubav, kojom su bila obuzeta sva djeca u Osijeku, strip je bio izrastao u moj grandiozni životni san, u životni cilj. Sada se te tridesete godine s pravom nazivaju zlatnim dobom stripa. Zamislite klince koji su od današnjih mas-medija imali na raspolaganju samo novine, u kojima su stripovi bili prava fascinacija. Junaci stripova živjeli su s nama, pratili smo njihove avanture, suosjećali s njihovim problemima, oduševljavali se njihovim uspjesima.

Beogradski *Mika Miš* objavljivao je samo strane stripove, i to, naravno, s kultnim crtanim herojima. *Mikijevo carstvo* donosilo je stripove domaćih autora: **Kuznjecova**, **Solovjeva**, **Navojeva**, **Lobačeva**, **Lechnera**… Skoro zaboravih beogradski serijski strip Tri ugursuza, francuskih autora, s mangupima Nosonjom, Bradonjom i Ćoronjom, koji su svojim otkačenim pogledima na društvo oduševljavali čitaoce.

U zagrebačkom OKU uživao sam u crtežima **Andrije Maurovića** i njegovim junacima Starom Mačku i Polaganoj smrti, a u Vandrokašu prvi put sreo sam genijalne stripove **Waltera Neugebauera** u diznijevskom stilu.

Lik iz jednog romana Mome Kapora govori o tome da je Alex Raymond obilježio njegovu generaciju više od svih književnih autora ili slikara. Komentirajte.

To prvi put čujem i drago mi je da se pokojni **Momo** slagao s mojom ocjenom. Jer ja još od djetinjstva izjavljujem da su za mene najveća dva klasika svjetskog stripa: **Harold Foster** i **Alex Raymond**!

Oduševljavao sam se crtežima Fostera u *Princu Valiantu* i *Tarzanu*, rješavanjima crnih i bijelih ploha, sjenama na likovima u pokretu, načinom na koji je s minimalnim brojem poteza kistom dočaravao džunglu. A da ne govorimo o vjernim prikazima srednjevjekovnih kostima, oružja i građevina u *Princu Valiantu*! Raymond je bio nenadmašan u čistoći crteža i rješavanju suvremenih karaktera i situacija. Bilo je opravdano kad je u Zagrebu njegov *Rip Kirby* odabran za povratak stripa, pogotovo zapadnog, u naše novinstvo, nakon staljinističkog doba do 1948. godine.

Foto: Jovica Drobnjak

“Politikin zabavnik”, taj nevjerojatan list koji je obrazovao generacije, od vaše do moje, kroz decenije, počeo je izlaziti pred Drugi svjetski rat. To je bila čudesna pojava, taj list, zar ne?

Opet se slažemo. Politikin zabavnik je posebna priča, kultni list, koji se pojavio pred Drugi svjetski rat i koji je stripovima i tekstovima postao za nas prava biblija. Popaj, Pera Ždera, te Disneyjevi Miki Maus, Paja Patak, Šilja, Hromi Daba i ostali crtani junaci uzbuđivali su nas i s kinematografskih ekrana. I tu negdje rođena je klica crtanog filma koja se nakon svega desetak godina kasnije razvila u ozbiljnu biljku – moj profesionalni rad na filmskoj animaciji.

Politikin zabavnik je donio ozbiljnost i nove vrijednosti u dotadašnji svijet stripa, koji su ga vrlo brzo uvrstili među najbolje nedjeljne listove u zemlji. Pratio sam ga od prvog broja do okupacije, kad su Nijemci ukinuli sve relevantne aktivnosti u našoj zemlji. Zabavnik nam se vratio zajedno s ostalim kulturnim događanjima poslije Oslobođenja, ali tek 1950., nakon raskida sa staljinizmom.

Sjećam se rubrika pored stripova zbog kojih sam zavolio list. U jednoj je navedeno što još nije izumljeno do tada, između ostalog: prvo, ručni pečat s rezervoarom za punjenje bojom, da se kod svake upotrebe ne treba umakati u vlažni jastučić – i drugo, automobilski točkovi koji se mogu na osovini okretati tako da se kola mogu parkirati s 45 stupnjeva na prazno mjesto između dva već parkirana automobila. Prateći u životu probleme, možemo reći da je pronađen pečat s rezervoarom za tintu. Ali auto sa savršenim osovinama još čeka svog izumitelja!...

U Kraljevini Jugoslaviji izlazili su i danas zaboravljeni strip-listovi *Oko* i *Vandrokaš*.

Većina strip-listova izlazila je u Beogradu, ali zagrebački *Oko* i *Vandrokaš* bili su, po meni, kvalitetniji, posvećivali su pažnju domaćem stripu (Andrija Maurović, Walter Nugeauer i drugi), te domaćim tekstašima (**Fra Ma Fu**...), što je doprinosilo kvalitetu novina. Čitaocima očigledno nije, jer su oni voljeli američke autore i njihove junake, posebno stripove s upisanim dijalozima u slikama, a ne ispod slike, što je odvajalo stripove od klasičnih knjiga. Dakle, komercijalnost beogradskih izdanja imala je vidljivu prednost pred kulturološkim odlikama zagrebačkih izdanja, pa su i danas Beograd i Mladenovac ostali kao jedini centar strip-izdanja u našem dijelu Balkana.

Foto: Jovica Drobnjak

Kao jedan od rijetkih koji danas može reći da se još sjeća tog perioda, kako pamtite Kraljevinu, kakvo je bilo djetinjstvo u toj kompliciranoj i čudnoj državnoj zajednici?

Kraljevina Jugoslavija, nakon svih ostalih Jugoslavija koje su je slijedile, zaista je zagonetna državna zajednica za današnje generacije. Zgodno bi bilo da vam citiram uvod u moje još neobjavljene memoare.

Ne znam je li to prednost ili nije, ali je činjenica da sam u svom životu promijenio pet država i pet društveno-političkih sistema, a da zapravo ovaj južnoslavenski teritorij nisam ni napuštao: kraljevinu Jugoslaviju, **Pavelićevu** NDH, **Nedićevu** Srbiju, socijalističku Jugoslaviju i, na kraju, novu, samostalnu Hrvatsku. Dodajmo tu i dva rata. Ako baš i nije prednost, iskustvo bogami jeste, i te kakvo. Time se ne može pohvaliti mnogo ljudi u svijetu. I onda se moj prijatelj iz Sjedinjenih Država čudi kako smo mi ovdje svi politizirani, kako se, bez obzira na svoju profesiju, pletemo u sve i sva, od vanjske politike do sporta i školstva. I sve nam je važnije od posla kojim se bavimo. Ima on pravo – ali i nema. Jer on, otkad zna za sebe, ima samo dvije kuće: prvu u kojoj se rodio i drugu u kojoj sad živi sa svojom suprugom. U čitavom svom životu ima jednu državnu himnu, jednu zastavu, iste nacionalne praznike, isti jezik, iste običaje, ista pravila i zakone, ista prava i ograničenja, mogućnosti i nade, čak isto poimanje dobra i zla – kao njegov otac, i njegov djed, i njegov pradjed...

Kraljevina Jugoslavija, iz moga djetinjstva tridesetih, bila je mirna i relativno stabilna država, s naprednim sjevernim i prilično zaostalim južnim područjem. Ja sam imao sreću da sam rođen na sjeveru, u Osijeku, trećem privredno i kulturno najjačem gradu u zemlji. Da mi vrlo rano nije umrla mati, i da nije bilo 1941. godine, lično ne bih imao ništa protiv statusa u svojoj zemlji.

Sjećam se da Kraljevina za mene nije puno značila, osim slike na školskom zidu, mladog kralja **Petra II** u sokolskoj uniformi, s koporanom prebačenim preko jednog ramena i šubarom s raskošnom perjanicom. Sanjao sam o toj uniformi na sebi kad me otac upiše u *Sokol* – u socijalizmu društvo *Partizan* – ali kad se to desilo, razočarao sam se: dobio sam samo skromne crne plišane gaćice i crnu kapicu s crvenim krugom za glavu...

U to doba štampa i knjige bili su jedini načini komunikacije, jer je radio bio još uvijek rijedak u domovima običnih ljudi, o televiziji se nije ni razgovaralo. Gramofon se nalazio u nastupajućoj fazi – imali smo ga i mi, najmoderniji tip na navijanje – ali on nije bio sredstvo sporazumijevanja, već samo zabave.

Veoma raširen bili su romani u nastavcima, koji su izlazili jednom, čak i dvaput nedjeljno, u jeftinoj roto-štampi. Ja sam ih čitao u nastavcima ili naknadno ukoričene u knjižice. Ne mogu zaboraviti roman *Buridan* iz Francuske revolucije, pa antičke doživljaje Vestalinke, a u prvom redu *Čarugu*, popularnu sagu o slavonskom Robinu Hoodu iz kraja dvadesetih godina na čijem je vješanju bio prisutan i moj otac kao mladi osječki gradski redar.

Generalna mjesta okupljanja bile su brijačnice i krčme, gdje su se razmatrale sve društveno-političke teme. Nakon dobijanja Banovine, stanje u Hrvatskoj počelo se mijenjati, što smo osjećali i mi djeca. Hrvatski nacionalizam počeo je bujati, što smo, naravno, posebno osjećali mi Srbi.

Sve gušći oblaci približavali su se iz Evrope. Novine su bile pune katastrofičnih naslova, ljudi pričaju o ratu. Abesinija… Maginotova linija… Sudeti… Anschluss… Poljska… Hitler… Chamberlain… Politika se bistri na svakom koraku. Koliki su izgledi da i Jugoslavija bude uvučena u sukobe? Pokoriti se Silama osovine, Njemačka-Italija-Japan, ili se izjasniti protiv njih?…

Rano proljeće 1941. Drugo polugodište četvrtog razreda. Uskoro ću završiti osnovnu školu. I mi klinci razgovaramo o ratu. Vele, kad je rat, onda nema hleba. Meni to ne ide u glavu – ako trebam hleba, odem u pekaru! Iako sam bio u jedanaestoj godini, nisam bio u stanju shvaćati mogućnosti promjene dotadašnjih životnih uslova.

I sve je to tako bilo do marta, kada je vlada **Stojadinović-Maček** potpisala pakt s Njemačkom, a nekoliko dana kasnije, 27. marta, u Beogradu izvršen državni udar i širom zemlje organizirane demonstracije pod geslom *Bolje rat nego pakt*! Na čelo države stupa general **Simović**, a nepunoljetnog kralja Petra dovode na prijestolje kao simbol narodnog jedinstva. Novine su pune velikih i sudbonosnih naslova. Nekako tih dana na naslovnim stranicama čitamo vijest da je **Nikola Tesla** odlučio svoj još nepoznati izum pokloniti domovini Jugoslaviji za odbranu zemlje. Radilo se o nevidljivom električnom zidu koji ne mogu probiti neprijateljski avioni. Mnogi su, među njima i ja, prihvatili to kao odlučujući spas. Nitko nam ne može ništa dok je Tesla s nama!

Bojim se da još ni tada nisam bio dovoljno svjestan da čitav jugoslavenski narod ne misli kao ja i moja okolina, da svi nisu protiv „Švaba koji nas opet hoće pokoriti”, i da, uostalom, jedva čekaju da djeluju grafiti sa zgrada i ograda u gradu: ŽAP, ŽAP, ŽAP – Živio Ante Pavelić – i nacistički kukasti krstovi.

Vi vučete korijene i iz Čepina. Tu danas nakon svega Srba nema više. Dvaput su ih „čupali“ i drugi put je uspjelo. Kakav je vaš osjećaj spram takvog zločinačkog iskorjenjivanja?

Rođen sam i odrastao u Osijeku, ali je porodični zavičaj bio stoljećima u obližnjem Čepinu. Djed i baka imali su sedam kćerki, mojih tetaka, i tri sina, dva moja strica i oca. Pola ih se raselilo po zemlji, ali je pripadnost kući Dovnikovića, nekada Duhovnikovića, ostala svetinja sve do tragične 1991., od kada našeg prezimena i prezimena ženske linije više u selu zapravo nema. Kako to nazvati, jednostavno ne znam.

A kao mlad odrekao sam se bio učešća u djedovini u korist jednog Dovnikovića koji je na djedovini zasnovao porodicu. Tamo sam imao mogućnost da se sklonim u starosti. No 1991. učinila je svoje: **Pero** se sa suprugom **Marijom** morao privremeno „skloniti“ u Sremsku Kamenicu. No oboje su umrli, a moja djedovina nestala u vihoru Domovinskog rata. I tako nema više mog Čepina…

Zaboravih reći najvažnije: Perin otac, moj stric **Milenko**, završio je 1941. kao ustaška žrtva u Jadovnom, podalje od Čepina.

Foto: Jovica Drobnjak

Preživjeli ste, zapravo slučajem, „onaj” rat, da ga tako nazovemo (mi imamo čak dva „ona rata”). Prebjegli ste u Srbiju. Kakva je bila od Nijemaca okupirana, nedićevska Srbija? Tu već pomalo ulazite i u pubertet pred kraj rata, vjerojatno imate i prvu širu svijest o stvarima.

Prvu svijest o stvarnosti počeo sam doživljavati već prije, u devetoj godini zahvaljujući neljudskom razvoju događaja u svijetu i kod kuće. U 1941-oj, mojoj jedanaestoj godini, prekinuto je moje djetinjstvo, zapisao sam, i ja sam počeo naglo stariti.

U avgustu te godine uspjelo nam je, s opasnim intermecom u Vinkovcima, da se domognemo granice kod Šapca. Te trenutke napuštanja NDH nadahnuto sam opisao u Uspomenama:

Ispod nas je Sava. Pa druga obala. Iako je bilo oblačno, nama se činilo da je prekrasan sunčan dan. Sloboda!... Sloboda pod njemačkom čizmom – kakva ironija!

Stara domovina Srbija pružila nam je skromno, ali sigurno utočište za sve četiri godine njemačke okupacije.

Poslije nekoliko dana prešli smo iz Šapca u Beograd, gdje smo se javili Ministarstvu za izbjeglice, na uglu Nemanjine i ulice Kneza Miloša. Saznali smo za mogućnosti koje su nudili izbjeglicama: s e l o, sa smještajem u seljačkim familijama i radom u zemljoradnji, ili g r a d, gdje su egzistencijalni uslovi, dakako, bili mnogo teži. Poslije rata pokazalo se da su iskustva izbjeglica koje su okupaciju provele na selu bila daleko bolja, naročito u pogledu prehrane, a da ne govorimo kako su se kroz četiri godine ljudski zbližili s domaćinima i ostali trajno veliki prijatelji i nakon povratka u zavičaj. Taj način rješavanja problema ratnih izbjeglica, sad vidimo, bolji je bio od rješenja koje je primijenila hrvatska vlada u ratu devedesetih godina – to da je izbjeglice smještala u hotele. Time je, u dobroj namjeri, učinila dvije štete: seljačke porodice posebno bile su izmještene iz svog prirodnog zemljoradničkog života na neodređeno vrijeme, što im nikako nije odgovaralo, a hoteli isključeni iz svoje privredne funkcije.

Otac je moje daljnje školovanje pretpostavljao svemu drugome, pa o sklanjanju na selo nije ni pomišljao. Govorio je da će učiniti sve da ja ne izgubim ni jednu godinu školovanja. A koliko će rat trajati, u tim trenucima nije se moglo ni pretpostavljati.

Godine izbjegništva proveo sam na razne načine kod tetke, pa u Izbjegličkom dječjem domu u Beogradu, zatim preostalo vrijeme u Požarevcu s ocem.

U Požarevcu sam završio niže razrede gimnazije, preživio sve godine okupacijske neimaštine, ali i zlatno doba drugarstva – u koje sam uložio sve svoje stvaralačke talente. To me je uvrstilo u onu izbjegličku djecu koju su domaći roditelji primili kao svoju i pozdravili kao poželjno društvo svoje djece.

Moji drugari su sa mnom igrali nogomet-fudbal, organizirali dječje kazališne predstave, pomagali mi praviti crtani film(!), proizvodili smo drvene dječje igračke – jednom riječju, niko se od nas nije bavio tučnjavama, nego samo kulturnim igrama.

A da nisam mogao doći do nove košulje, cipela s kožnim đonom, čokoladnih slatkiša, nekadašnje hrane, ne treba ni naglašavati – osim kad sam bio pozivan na ručak kod domaćih familija drugara.

Inače, Požarevac je bio izvan ratnih turbulencija na bilo kojoj strani. Pa ni za Nijemce grad nije spadao u rizičnu zonu ni s jednim političkim predznakom.

Jedino je u drugoj polovini septembra 1944. doživio kratki rat, kad ga je nekoliko dana oslobađala Crvena armija na svom napredovanju od Rumunije prema Mađarskoj i Berlinu.

Nas je u Požarevcu Crvena armija oslobodila 15. septembra 1944., pola godine prije završetka

Drugog svjetskog rata, 8. maja 1945. godine!

Kakvo je bilo poslijeratno stanje? Je li doista bilo onako siromašno i opresivno kako se danas doima i kako se o njemu piše?

Poslijeratno vrijeme za mene bilo je dvoznačno: *veličanstveno* zbog Oslobođenja, s velikim O, i *siromašno* zbog neimaštine koja se produžila iz ratnog vremena. Kod nas se desecima godina nakon oslobođenja neimaština opravdavala ratom. Mi jednostavno nismo znali upravljati državom! 1945. godine u Čepinu smo imali problema s nedostatkom s o l i. Zbog toga su nam se ucrvljavale šunke na sušenju. Razumljivo bi bilo da se radilo o uvoznoj robi za koju je trebalo odvajati devize. Ali bar soli imamo i danas: zemnu u Tuzli i morsku na jadranskoj obali; treba je samo skupljati, sušiti, pakirati i distribuirati širom zemlje, bez učešća i jednog dolara! E, ali tko bi onda vodio sastanke o pobjedi socijalizma i boljoj budućnosti naroda!

Nije bila riječ samo o soli. Nekoliko godina nakon toga, patio sam jer mi otac nije mogao kupiti novu košulju, o kojoj sam sanjao radi izlaska na ples s curama. Istovremeno sam slučajno u nekom londonskom tjedniku vidio članak koji me je, kao aktivnog omladinca, zaprepastio. Članak je govorio o tome da je u pet najelegantnijih ljudi na svijetu izabran i jugoslavenski vođa **Tito**, uz priloženu fotografiju u bijeloj maršalskoj uniformi! Uz sve zasluge čovjeka koji nas je izbavio iz fašističkog pakla, kod mene je za vječnost upisan taj negativan podatak za njegovu biografiju.

Pored svega toga, spadam u ljude koji su od početka bili i ostali Jugoslaveni, koji ne daju da se SFRJ naziva zločinačkom zemljom i kojoj bi trebalo davati priznanje za sve dobro što je učinila za nas i za svjetsku zajednicu.

Foto: Jovica Drobnjak

Da se vratimo vašoj profesiji. Imate li objašnjenje za ovo: otkud tolika količina tako talentiranih ljudi u animaciji, pa još u jednom gradu, koji je glavni samo jedne od federalnih jedinica, doduše druge najveće i drugi grad po veličini u velikoj Jugoslaviji? Govorimo o Zagrebačkoj školi crtanog filma. Kako se to skupilo tamo? I još s toliko različitih stilova?

To isto pitao me je i **Duško Petričić** u našem nedavnom razgovoru za NIN. On je kolega-animator i vjerovatno zna odgovor, ali je htio da se čuje moje mišljenje. Odgovor je vrlo jednostavan. Pored činjenice da je Zagreb oduvijek bio napredan u mnogim umjetnostima, važno je znati da se ideja o pokretanju crtanog filma našla u pravo vrijeme, na pravom mjestu i sa skupinom potencijalnih ljudi za taj podvig. Rane pedesete godine nabubrele nakon raskida s okoštalim staljinizmom pružale su priliku za eksplozivni start prekinutih razvoja svih umjetnosti i društvenih vrijednosti – likovnosti, muzike, književnosti, arhitekture…

U tjedniku *Kerempuh* našao se na skupu veliki broj mladih talentiranih slikara, karikaturista i humorista, među kojima su neki imali sklonosti i prema pokrenutoj slici. *Kerempuh* je svojom visokom tiražom imao velika financijska sredstva s kojima je mogao slobodno raspolagati, ali ne dijeliti ih u lična primanja.

I na kraju, u svemu tome je najvažnija činjenica da su se nad svima nama našle dvije idealne ličnosti za nove podhvate: inovator i organizator, glavni urednik i direktor poduzeća **Fadil Hadžić** i genijalni strip-crtač, još od prije svjetskog rata, **Walter Neugebauer**, koji je jedini mogao pokrenuti animirani film od nule.

Dodajmo sitnicu: za svaki takav posao potrebni su maksimalno strpljenje i marljivost. Mi smo čitave dvije godine provodili vrijeme u redakciji za crtaćim stolovima, nije bilo društvenog života, nije bilo izlazaka na plesove; gotovo svi poženili smo se u Studiju. Naveo sam, dakle, sve elemente koji su bili potrebni da se savlada animacija i krene u stvaralačku proizvodnju. Kad je sve bilo utvrđeno, mnoge kolege, kojima se nije bilo igralo pionira ili nisu bile za to, pridružili su nam se – u *Duga filmu* – Dušan Vukotić, **Aleksandar Marks**, **Vatroslav Mimica**…

Daljnji uspjesi koji su slijedili stvar su vjerovatno regije, da ne kažem nacije.

Kad se pogleda bliže, u Zagrebačkoj školi porijeklima autora, napravila se poprilična jugoslavenska dijagonala, od sjevera na jug, i od zapada na istok?

Da, imaš pravo, uvodne godine, do 1991. godine, Zagrebačku školu možemo nazivati jugoslavenskim animiranim filmom – Vukotić, Dovniković, **Dragić**, **Ranitović**…

Autori su se razlikovali i ideološki, neki su bili bliže državi – bilo iz konformizma, bilo iz iskrenog patriotizma. Mimica i Hadžić su na neki način bili „državni ljudi". Neki drugi su bili „neopredijeljeni". Neki pak izrazito protiv, kao Vlado Kristl. Šta mislite o tome? I kad smo kod njega, kakav je vaš stav o njegovom Don Kihotu?

Za Mimicu, Hadžića, Vukotića, pogotovo nakon Oscara, može se reći da su bili državni ljudi. Ostali su bili iskreni patrioti, pa neopredijeljeni, a ovi su ostali takvi do 1991. i tek onda je sve bilo čisto, jer su konačno određeni neopredijeljeni postali nacionalisti i šovinisti. Ne treba biti sudac da bismo kolegama sudili, pa ću reći da treba odvojiti samo **Vladu Kristla**, koji je od rigidnog komunista 1945., kad je sudjelovao u izbacivanju iz Likovne akademije **Ede Murtića** kao apstraktnog umjetnika, preko građanina koji u Južnoj Americi dere jugoslavenski pasoš sedamdesetih, da bi 1991. postao pristalica zločinačke NDH!

A njegovo stvaralaštvo treba potpuno izdvojiti kao genijalno. *Don Kihot* jeste, ne samo za svjetske kritičare, već i za nas zagrebačke kolege vrhunsko djelo. Kad je bio završen, bio je deset kopalja iznad svega što je stvoreno u Zagrebačkoj školi! Sad je jasno da je Kristl primjer čovjeka s dva lica: jedno genijalnog umjetnika, drugo čistog zločinca.

Kao muzičara i muzičkog kritičara, fascinira me upotreba muzike u radovima Zagrebačke škole. Neki su radovi imali nevjerojatne stvari. Od eksperimentalnog, avangardnog zvuka, do svjesno komično upotrebljavane već postojeće muzike. Koliko je vama bila važna muzika? S obzirom na to da ste rekli da ste prije svega karikaturist, dakle predstavnik „tihog medija", pogotovo stoga me zanima.

Ja nisam pripadao eksperimentalnom dijelu Zagrebačke škole, dakle nisam radio filmove radi eksperimenta, nego su mi eksperimenti dolazili kao sol u pojedinim projektima.

U svim filmovima muzika prati moju priču. Jedino u *Jednom danu života* muzika je kičma filma, gdje junaci „lumpaju" uz narodnu muziku koja ih odvodi u nebo. Ja od malena volim klasičnu srpsku narodnu muziku i u filmu je ne tretiram kao sporednu. Jedino tu muziku stvarao sam zajedno s kompozitorom **Igorom Savinom**, mojim Osječaninom, na sintesajzeru. Film je potom osvojio glavnu nagradu na festivalu u bugarskoj Varni. Na festivalskoj projekciji na sportskom stadionu pred 5.000 gledalaca doživio je ovacije, jer Bugari obožavaju našu narodnu muziku.

Inače, kompozitori muzike u mojim filmovima od 1951. bila su takva imena kao **Vandekar**, **Bubanović**, **Kajfeš**, **Klobučar**, **Simović**, **Depolo**, Savin. Najviše su u animaciji, za mene, bili Depolo i Savin.

U tom smislu da priznam nešto: Muzikalno prase, Grgićevo, s vašim scenarijem, jedno

je od najnježnijih i najljepših sjećanja i filmskih, crtanih radova koje nosim iz djetinjstva. Reminiscirajte mi nešto, makar kratko o tom filmu.

To je bilo doba kad smo mi autori surađivali međusobno u potrazi za temama za sljedeće filmove. Više nismo imali dramaturga u Studiju, pa smo sami pisali scenarije jedan za drugoga, a odobravala ih je za proizvodnju komisija koju smo međusobno odabrali. Bila je to neka vrsta samoupravljanja, a Republički fond odobravao je odluke Komisije. U ovom slučaju Grga se složio s mojim gotovim scenarijem za *Muzikalno prase*. On je također osjetio tu nježnost praseta u priči, koja je po postulatima Zagrebačke škole, naravno, samo privremena, jer se zna kakva je sudbina jednog praseta, makar i muzičkog genija.

Jeste li imali favorita među kolegama, bilo crtačima, bilo animatorima? Makar tajno, a danas da možete priznati to, tako da kažem.

Imao sam i ne samo ja. Bio je to Vlado Kristl! Voljeli smo njegovu crtačku i animacijsku razbarušenost – da u trenutku upotrijebi rješenje na koje niko ne bi ni pomislio. I kod njega je to ispadalo ispravno i logično. No, sad za mene on više nije nikakav pozitivan primjer – čovjek koji je preda mnom, a da me, naravno, nije vidio, izjavio *da 1941. nije poubijano dovoljno Srba!*

U vrijeme zajedničke zemlje dakle. Kako ste, u tom smislu, doživjeli kraj Jugoslavije? Pretpostavljam da ste je smatrali svojom zemljom.

Naravno, Jugoslavija je bila moja zemlja od rođenja i mogla se samo mijenjati i dotjerivati u demokratskom smislu, a ne uništavati. Ja shvaćam da su Hrvati opravdano stotinama godina očekivali svoju nezavisnu državu na ovom teritoriju, ali je isto tako činjenica da je srpska zajednica iz Južne Srbije doselila u ove austrougarske krajeve 1690. Nakon povlačenja Turaka 1700.g. iz Slavonije ban **Adamović** dodijelio im je jugozapadno od Osijeka močvarni, neobrađeni teritorij Chapa – današnji Čepin. Ubrzo je naselje preraslo u veliku naprednu zajednicu, sa školom i crkvom. Na jednom od prvih popisa stanovnika među 113 prezimena nalazi se i porodica, zadruga, DUHOVNIKOVIĆ, na austrougarskom popisu DUCHOWNIKOWITSCH. I od 1700. do danas Slavonci nekadašnje srpske doseljenike nazivaju d o đ o š i m a. Što ti je sudbina!...

> *Osmoga avgusta 1941. s lažnim pasošem prebjegao sam s ocem u Srbiju. Tačno 50 godina kasnije, prvog avgusta 1991. s legalnim pasošem prešao sam s ocem u Austriju.*

Kakve su vam onda bile devedesete? Pitanje je namjerno postavljeno ovako direktno i bez fusnota. To je jedini način da se pita o onom strašnom vremenu.

A ja bih također o tome vremenu odgovorio bez fusnota: već se suviše znade o svemu, pa bih ja samo dodao, da sam se sa suprugom **Vesnom** sklonio 1991. u Beč na nekoliko mjeseci, na savjet pokojnog **Šace Marksa** i njegove supruge. I oni su shvatili da je to najbolji način da izbjegnemo eventualno ponavljanje 1941. godine. Osmoga avgusta 1941. s lažnim pasošem prebjegao sam s ocem u Srbiju. Tačno 50 godina kasnije, prvog avgusta 1991. s legalnim pasošem prešao sam s ocem u Austriju. U decembru smo se vratili u Zagreb da bismo izbjegli gubitak stana. I ipak smo bili prisutni kod kuće svim događajima oko povlačenja JNA, kompliciranim trenutcima stvaranja samostalne Hrvatske, rata između dijelova bivše države, te na kraju Daytonskog sporazuma. Nismo nikud izlazili, niko me ni iz jedne redakcije nije zvao da surađujem. I tek nakon obnovljene *Prosvjete* pridružio sam se njenim kulturnim aktivnostima. Kao karikaturist i ilustrator pomogao sam osnivanju kulturnog časopisa *Prosvjeta* u Zagrebu i srpskog dječjeg mjesečnika Bijela pčela u Rijeci, te organiziranju izložbi i sastanaka u čitaonici Prosvjete.

Foto: Jovica Drobnjak

Ostao sam zatečen jednom vašom izjavom: kažete u jednom intervjuu – „Ja sam dositejevac“. Budući sam mnogo pisao o njemu, recite mi, prosto, otkud vam on? Dositej Obradović je referenca koja van krugova organizacija Srba u Hrvatskoj ne postoji.

Očigledno da sam prestar i da pripadam nekim davnim generacijama Srba. U moje doba Dositej je bio pojam prosvjetiteljstva u narodu, poput Svetog Save. Pisac. Školovao se za redovnika, ali ubrzo po Evropi upija ideje europskog prosvjetiteljstva i racionalizma. Ponesen takvim idejama radi na prosvjećivanju Srba. Piše djela prvenstveno programskoga tipa, među kojima je najpoznatije *Život i priključenija.*

Da bih objasnio svoj položaj u novoj socijalističkoj Jugoslaviji, gdje sam kao član SKOJ-a, a zatim Komunističke partije, bio aktivan od Oslobođenja od fašizma sve do *Zagreb filma* – na liniji socijalizma, ali ne komunizma, pogotovo ne sovjetskog tipa. Odgovarao mi je sistem kojemu je briga o običnom, ne malom čovjeku, u prvom redu. Zato je nesvrstana zemlja, između nemilosrdnog kapitalizma i neljudskog sovjetskog socijalizma bilo ono u što sam vjerovao, uz masu primjedbi koje sam imao i na taj jugoslavenski socijalizam.

> *Danas pripadam srpskoj manjini kao skupini koju neki trpe, a drugi mrze, a ja sam zapravo ravnopravni član ljudske zajednice koja se sada zove Hrvatska, međunarodno „Croatia”, a u Kini „Kolodia”.*

Čak i dobronamjerni ovdje govore o srpskoj „manjini”? Nervira li vas taj pojam, kao što nervira mene?

Najbolje sam se osjećao u jugoslavenskoj zajednici kad sam vrlo rijetko imao potrebu da se nazovem Srbinom. Bio sam Jugoslaven, prvenstveno u inostranstvu, gdje je bilo časno pripadati toj državi. Danas pripadam srpskoj manjini kao skupini koju neki trpe, a drugi mrze, a ja sam zapravo ravnopravni član ljudske zajednice koja se sada zove Hrvatska, međunarodno „Croatia”, a u Kini „Kolodia”. Bio sam sedamnaest puta u Kini u ovom vijeku, gdje sam redovno nastupao pod zastavom RH, ali je bilo praktično, a meni drago da dodam objašnjenje: „... from former Yugoslavia“. Jer masa još uglavnom nije znala što je i gdje je Croatia.

Kad sam 2000. godine primao nagradu za životno djelo na međunarodnom filmskom festivalu u Birminghamu, Alabama, u SAD, predsjednik Festivala predstavio me: Borivoy Dovnikovich, Jugoslavija!

Nije mi bilo jednostavno, jer uvijek na takvim skupovima ima i naših ljudi, pa je, posebno tih ranih godina nove Hrvatske, bilo neprilično, a bogami i opasno, predstavljati se Jugoslavenom. Pri silasku s pozornice prigovorio sam direktoru:

– Šta je tebi, Erik, pa ti znaš da se bivša Jugoslavija kod nas sad zove Croatia!

– Ja znam, Bordo, ali oni ne znaju.

Tekst je objavljen u sklopu projekta poticanja novinarske izvrsnosti Agencije za elektroničke medije.

Pročitajte više ...

Đorđe Matić: Krleža je prevelik za ovakvu kulturu

Prota Azap: I Hrvat Pero i Srbin Slavko zajednički rade na našoj Crkvi

Saša Antić: Vjerujem da idemo nabolje, jer dno smo već dotakli

Milan Caci Mihailović: Pozorište je neprestana služba

Ako imate prijedlog teme za nas, javite se na portal@privrednik.net

Pratite P-portal i na društvenim mrežama:

© 2019 - 2021 Sva prava pridržana. P-portal pokreće Srpsko privredno društvo "Privrednik"

P-portal koristi web kolačiće

U skladu s europskom regulativom, P-portal je nadogradio politiku privatnosti i korištenja kolačića. Kolačiće koristimo kako bismo vam omogućili korištenje online usluge, što bolje korisničko iskustvo i funkcionalnost naših web stranica. Daljnim korištenjem naše web stranice, suglasni ste s korištenjem kolačića.

Razumijem Ne prihvaćam Postavke kolač